

El renaixement urbà i comercial de la baixa edat mitjana

Tornen les ciutats: burgesos, mercaders i artesans, catedrals de llum... i la gran crisi que ho va estroncar tot

1 El despertar de les ciutats

Recorda com vam deixar el món feudal: rural, insegur i amb les ciutats romanes mig buides. Doncs bé, a partir dels segles **XI, XII i XIII**, l'Europa occidental va viure un canvi enorme. Després de segles de por, la vida es va revifar i, amb ella, van **renéixer les ciutats**. Comença una època nova, la **baixa edat mitjana**, en què el centre de la història es desplaça del castell i el monestir... a la ciutat.

1.1 Per què van tornar a créixer les ciutats?

Tot va començar al camp. Les **millores agràries** que ja coneixes (l'arada pesada, la rotació de conreus, els molins) van fer que es produís **més menjar**. Amb més aliments, la població va deixar de morir de fam i va **créixer**. I com que al camp ja no hi cabia tothom, molta gent va marxar a buscar feina i futur a un lloc nou: la ciutat.

Al mateix temps, hi havia **més seguretat** (la violència feudal s'havia frenat una mica) i, per tant, es podia tornar a **comerciar** per camins i mars. On es trobaven els camins i els mercats, hi creixien nuclis de població. Molts es van formar al voltant d'un castell o d'un monestir, però d'altres van néixer de zero al costat d'un mercat o un port.

1.2 El burg i les muralles

Aquests nuclis nous s'anomenaven sovint **burgs**, i els seus habitants, **burgesos**. Les ciutats van envoltar-se de **muralles** per protegir-se, i a dins l'espai era escàs: cases altes i estretes, carrers tortuosos, brutícia i males olors, però també molta vida. Al centre hi havia la **plaça del mercat** i l'**església** (després, la catedral). La ciutat era, sobretot, un lloc on passaven coses.

SAPS QUE...?

Hi havia una dita alemanya famosa: «*L'aire de la ciutat fa lliure*». I no era un joc de paraules: en moltes ciutats, un serf que hi aconseguia viure **un any i un dia** sense que el seu senyor el reclamés es convertia en **home lliure**. La ciutat era, literalment, una porta cap a la llibertat per a molts pagesos.

ACTIVITATS

- 1 Explica la cadena de causes que va portar al renaixement de les ciutats (comença pel camp).
- 2 On i per què naixien les ciutats noves? Anomena dos llocs típics on es formaven.
- 3 Com era una ciutat medieval per dins? Descriu-ne tres trets.
- 4 Què volia dir «l'aire de la ciutat fa lliure»? Per què era una bona notícia per a molts pagesos?

2 La burgesia, una classe nova

A les ciutats hi va aparèixer una **gent nova** que no encaixava en cap dels tres ordres de la societat feudal. No pregaven, no lluitaven a cavall i no treballaven la terra del senyor: **compraven, venien i fabricaven coses**. Eren la **burgesia**.

2.1 Una riquesa diferent

El poder dels nobles venia de la **terra**; el dels burgesos, dels **diners**. Comerciants, banquers i artesans rics van anar acumulant fortunes i, amb elles, influència. Era una manera de pujar a la societat completament nova: ja no només importava amb quina família havies nascut, sinó també què eres capaç de **guanyar i emprendre**.

2.2 La ciutat es governa a si mateixa

Els burgesos no volien dependre d'un senyor feudal. Per això, moltes ciutats van aconseguir **privilegis** del rei o del senyor que les feien més o menys autònomes: podien tenir el seu propi **govern municipal**, els seus impostos i les seves lleis. A Catalunya, els ciutadans escollien uns **consellers** que dirigien la ciutat; a Barcelona, el gran òrgan de govern era el **Consell de Cent**.

Aquell govern propi va permetre a les ciutats fer coses impensables abans. El millor exemple el tenim aquí al costat: cap al **1339**, davant d'anys de sequera i males collites, els **consellers de Manresa** van decidir, pel seu compte, una obra immensa per portar aigua del Llobregat fins a la ciutat: la **Sèquia**. Una ciutat, governant-se a si mateixa, era capaç d'emprendre una obra d'enginyeria de 26 quilòmetres.

SAPS QUE...?

La Sèquia de Manresa, començada el 1339, encara **funciona avui**, gairebé set segles després, i continua portant aigua a la ciutat. Es va construir amb un desnivell de només 10 metres en 26 quilòmetres: una proesa per a l'època. Cada any, la **Fira de l'Aixada** recrea la Manresa del segle XIV per celebrar-ho.

ACTIVITATS

- 5 Qui formava la burgesia i per què no encaixava en els tres ordres feudals?
- 6 Quina diferència hi havia entre la riquesa d'un noble i la d'un burgès?
- 7 Què vol dir que una ciutat tenia govern propi? Com es deia el gran òrgan de govern de Barcelona?
- 8 Explica com la Sèquia de Manresa demostra el poder i l'empenta d'una ciutat que es governa a si mateixa.

3 Mercaders, artesans i gremis

Si una cosa definia la ciutat, era el **treball** i el **comerç**. Vegem com s'organitzaven.

3.1 El taller i els gremis

Els **artesans** d'un mateix ofici (sabaters, ferrers, teixidors, blanquers...) s'agrupaven en associacions anomenades **gremis**. El gremi ho controlava tot: els preus, la qualitat, els horaris i qui podia exercir l'ofici. A dins de cada taller hi havia tres graus: l'**aprenent** (un noi que aprenia l'ofici, sovint sense cobrar), l'**oficial** (que ja en sabia i cobrava un sou) i el **mestre** (l'amo del taller). Per arribar a mestre calia superar una prova: fer una **obra mestra**. D'aquí ve l'expressió!

3.2 El comerç i les fires

El comerç va renéixer amb força. Cada setmana hi havia **mercats** locals, i un cop l'any, en ciutats importants, se celebraven grans **fires** on arribaven mercaders de molt lluny. Per tot Europa circulaven la llana anglesa, els draps de Flandes, les espècies d'Orient, la sal, el blat... i la moneda.

3.3 Una revolució comercial

Moure tants diners i mercaderies va obligar a **inventar coses noves**. Per no haver de viatjar amb sacs de monedes (perillós!), es va estendre la **lletra de canvi** (un paper que valia diners en una altra ciutat); van aparèixer els primers **bancs**, les **companyies** (societats de diversos socis) i una **comptabilitat** més acurada. Tot plegat es coneix com la **revolució comercial**.

3.4 Els mercaders catalans a la Mediterrània

Els mercaders **catalans** van ser uns dels grans protagonistes del comerç mediterrani. Per ordenar-lo, van crear institucions pròpies: el **Consolat de Mar**, que feia de tribunal per als plets del comerç marítim, i les **llotges**, els edificis on es tancaven els tractes. El recull de normes catalanes del comerç per mar, el **Libre del Consolat de Mar**, es va arribar a aplicar a bona part de la Mediterrània.

SAPS QUE...?

La paraula «**obra mestra**» ve, literalment, de l'edat mitjana: era la peça excel·lent que un oficial havia de fabricar per demostrar que ja podia ser *mestre* del gremi. Si la peça era prou bona, l'admetien; si no, havia de continuar com a oficial. Avui en diem «obra mestra» de qualsevol cosa molt ben feta.

ACTIVITATS

- 9 Què era un gremi i què controlava? Explica els tres graus d'un taller.
- 10 Quina diferència hi ha entre un mercat i una fira?
- 11 Què va ser la «revolució comercial»? Explica dos invents que la van fer possible i per què eren útils.
- 12 Què eren el Consolat de Mar i les llotges? Per què demostren la força del comerç català?
- 13 D'on ve l'expressió «obra mestra»?

4 L'art gòtic: llum i altura

Les ciutats riques i orgulloses volien edificis a la seva alçada. Així va néixer un nou estil que volia tot el contrari del romànic: en lloc de murs gruixuts i penombra, buscava **altura, lleugeresa i llum**. És l'**art gòtic** (segles XIII–XV).

4.1 Una nova manera de construir

Com es pot fer una catedral altíssima i plena de finestres sense que s'ensorri? Amb tres invents genials que treballen junts: l'**arc apuntat** (acabat en punta, que aguanta més pes), la **volta de creueria** (els nervis de pedra concentren el pes en uns punts concrets) i els **arcbotants** (uns arcs exteriors que «empenyen» cap endins els murs). Gràcies a això, els murs ja no havien d'aguantar tot el pes i es podien omplir de **finestrals** amb **vitralls** de colors. La catedral gòtica és tota **verticalitat i llum**: vol elevar la mirada cap al cel.

4.2 El gòtic de casa

Catalunya té un gòtic propi, més sobri i de grans espais. El gran exemple a prop nostre és la **basílica de la Seu de Manresa**, dalt del Puigcardener: es va començar el **1322** sota la direcció de l'arquitecte **Berenguer de Montagut**, el mateix que va aixecar **Santa Maria del Mar** de Barcelona. Que una ciutat com Manresa s'atrevisi a bastir una església «de mida de catedral» diu molt de la seva riquesa i ambició al segle XIV.

A més de catedrals, el gòtic català va deixar molts **edificis civils**, senyal del poder de les ciutats i del comerç: **llotges**, ajuntaments, hospitals i les grans **drassanes** (on es construïen els vaixells).

SAPS QUE...?

Si el romànic era fosc, robust i tancat, el gòtic és just el contrari. Una bona manera de recordar-ho: el **romànic** sembla un **refugi** (pensat per a un món insegur), i el **gòtic**, una **fiesta de llum** (pensat per a unes ciutats riques i confiades). El canvi d'estil és el canvi d'una època.

ACTIVITATS

- 14 Quins tres invents permeten fer una catedral gòtica alta i plena de finestres? Explica què fa cadascun.
- 15 Per què el gòtic té tanta llum i el romànic tan poca? Relaciona-ho amb la societat de cada època.
- 16 Quin és el gran exemple de gòtic a prop de casa i qui el va dirigir? Quina altra obra famosa va fer aquest arquitecte?
- 17 Per què es construïen edificis gòtics que no eren esglésies? Posa'n exemples.

5 Saber i fe a la ciutat

La ciutat no només va canviar l'economia: també va canviar la manera de **pensar i de creure**.

5.1 Neixen les universitats

Fins aleshores, el saber es guardava sobretot als monestirs. Però a les ciutats van aparèixer escoles noves i, d'algunes, en van néixer les primeres **universitats** (com les de Bolonya, París o, més tard, Lleida). S'hi estudiava en **lletí** dret, medicina, teologia i filosofia. Per primera vegada, el coneixement sortia del monestir i entrava a la ciutat.

5.2 Una fe per a la ciutat

També la religió es va adaptar a la nova vida urbana. Van aparèixer els **ordes mendicants** —els **franciscans** i els **dominicans**—, uns frares que, en lloc de tancar-se en un monestir aïllat, vivien **dins de les ciutats**, predicaven a la gent al carrer i vivien de l'almoina (per això «mendicants», de «demandar»). Eren la resposta de l'Església a un món que ja no era només rural.

SAPS QUE...?

Les universitats medievals van inventar coses que encara fem servir: els **graus**, els **exàmens**, les **classes magistrals** i fins i tot la paraula «*universitat*» (de l'*universitas*, la comunitat de mestres i estudiants). Quan acabis l'ESO i potser vagis a la universitat, seguiràs un camí que es va obrir fa més de 800 anys.

ACTIVITATS

- 18 D'on sortia el saber abans de les ciutats i què va canviar amb les universitats? Què s'hi estudiava?
- 19 Què eren els ordes mendicants i en què es diferenciaven dels monjos d'un monestir?
- 20 Anomena dues coses que hàgim heretat de les universitats medievals.

6 La gran crisi del segle XIV

Després de tres segles de creixement, tot es va torçar. A mitjan **segle XIV**, Europa va caure en una crisi terrible que va posar fi a l'època daurada de les ciutats. Va ser una tempesta perfecta de tres desgràcies que es van encadenar.

6.1 Fam: el camp ja no en té prou

Primer va arribar la **fam**. El clima es va refredar (la «petita glaciació») i la població havia crescut tant que el camp ja no podia alimentar tothom. Les males collites van provocar carestia i mortaldat. A Catalunya, l'any **1333** es recorda com «**lo mal any primer**»: la collita de blat va fallar, els preus es van disparar i molta gent va morir de fam.

6.2 Pesta: la Mort Negra (1348)

I sobre una població ja debilitada va caure la desgràcia més gran: la **pesta negra**. Va arribar d'Orient cap al **1348**, viatjant —ironia de la història— per les mateixes **rutes comercials** que havien enriquit les ciutats. Era contagiosíssima i gairebé sempre mortal, i no se'n coneixia cap remei. En pocs anys va morir **al voltant d'un terç de la població d'Europa**, i a Catalunya encara més. A les ciutats, atapeïdes i brutes, va ser una carnisseria: a Barcelona se'n va endur potser la meitat dels habitants.

6.3 Conflictes: un món que es trenca

La tercera desgràcia van ser els **conflictes**. Amb tanta mortaldat, va faltar mà d'obra i tot es va desequilibrar: revoltes de pagesos i de la gent humil, guerres i, com passa sovint en les crisis, la recerca de **culpables**. L'any **1391**, en moltes ciutats es van atacar els barris jueus (els **calls**) en uns avalots terribles. El gran impuls de la baixa edat mitjana s'havia acabat.

6.4 La crisi, vista des de Manresa

Tot això no és abstracte: va passar als nostres carrers. La sequera dels anys **1336–1337** va ser, justament, el que va empènyer Manresa a construir la **Sèquia**. I quan va arribar la pesta de **1348**, va matar **quatre dels cinc consellers** de la ciutat i va **aturar les obres de la Sèquia durant deu anys**. La gran obra de la ciutat i la gran catàstrofe del segle es van creuar aquí mateix.

SAPS QUE...?

Atenció a un detall important: la pesta no va **causar** la crisi; va caure sobre un món que **ja s'estava ensorrant** per la fam i el refredament del clima. Els historiadors ho recorden per evitar explicacions massa fàcils: les grans crisis acostumen a tenir **moltes causes alhora**, no una de sola.

ACTIVITATS

- 21 Explica les tres grans desgràcies que es van encadenar en la crisi del segle XIV.
- 22 Què va ser «lo mal any primer»? En quin any?
- 23 D'on va arribar la pesta negra i per quines vies? Quina proporció de la població europea va morir?
- 24 Quins conflictes socials va provocar la crisi? Què va passar el 1391?
- 25 Explica com la crisi del segle XIV es nota en la història de la Sèquia de Manresa.
- 26 Per què diuen els historiadors que «la pesta no va causar la crisi»? Què ens ensenya això sobre com explicar el passat?

7 Glossari de la unitat

Baixa edat mitjana	Darrera etapa de l'edat mitjana (segles XI–XV), marcada pel renaixement de les ciutats i el comerç.
Burg	Nucli urbà de la baixa edat mitjana; els seus habitants eren els burgesos.
Burgesia	Grup social nou format per comerciants, artesans i banquers de les ciutats; la seva riquesa venia dels diners, no de la terra.
Consell municipal	Govern propi d'una ciutat, format pels seus ciutadans (a Barcelona, el Consell de Cent).
Gremi	Associació d'artesans d'un mateix ofici que en controlava els preus, la qualitat i l'aprenentatge.
Aprenent / oficial / mestre	Els tres graons del treball en un taller gremial.
Fira	Gran mercat que se celebrava un cop l'any i atreia mercaders de molt lluny.
Lletra de canvi	Document que permetia pagar i cobrar diners en una altra ciutat sense transportar monedes.
Revolució comercial	Conjunt de novetats (banca, lletres de canvi, companyies, comptabilitat) que van transformar el comerç baixmedieval.
Consolat de Mar	Institució catalana que regulava i jutjava els afers del comerç marítim.
Gòtic	Estil artístic (segles XIII–XV) caracteritzat per l'altura, la llum i la lleugeresa; propi de les ciutats.
Arc apuntat	Arc acabat en punta, característic del gòtic, que aguanta més pes que el de mig punt.
Volta de creueria	Sostre gòtic amb nervis de pedra encreuats que concentren el pes en punts concrets.
Arcbotant	Arc exterior que contraresta l'empenta de la volta i permet murs amb grans finestrals.
Vitrall	Finestral fet amb vidres de colors, típic de les catedrals gòtiques.
Ordes mendicants	Frares (franciscans, dominicans) que vivien a les ciutats, predicaven i vivien de l'almoïna.
Pesta negra	Epidèmia arribada cap al 1348 que va matar al voltant d'un terç de la població europea.

Lo mal any primer

Nom que va rebre a Catalunya el 1333, una gran fam per la mala collita de blat.